

ФАКТОРИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ МІГРАНТІВ

І.О. Гречухіна

Класичний приватний, університет, kovtun_r@ukr.net

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент Р.А. Ковтун

Зростання масштабів трудової міграції населення України, нарощування її інтенсивності, залучення до неї значної кількості працівників актуалізує вивчення соціально-психологічних процесів трудової міграції. Зміна соціокультурного оточення вимагає від особистості встановлення нових соціальних зв'язків, знаходження свого місця в нових для неї умовах, професійної реалізації, вбудовування себе в систему вже сформованих соціокультурних відносин. Дана вимога ставить перед індивідом завдання вибору і реалізації відповідної адаптаційної стратегії.

Дослідження Л. Гордон, О. Дудченко, Л. Корель, О. Сметанін, М. Шабанова, В. Гриценко та ін. присвячені вивченню проблеми соціально-психологічної адаптації особистості до нових соціальних умов, дослідженню специфічних труднощів адаптації та шляхів їх подолання.

Одне з актуальних завдань психологічної науки в даний час – виявлення особливостей соціально-психологічної адаптації мігрантів з погляду загальної і соціальної психології з метою подальшого надання соціально-психологічної допомоги даній категорії людей для успішної їх адаптації в нових умовах життєдіяльності і зниження процесу міжетнічної напруженості в місцях проживання змушених мігрантів.

Проблеми трудової міграції населення України одержали висвітлення в дослідженнях таких науковців як С. Бандур, О. Блинова, О. Бугрова, О. Гладун, І. Гнибіденко, В. Джаман, М. Долішній, А. Доценко, А. Загробська, Л. Запорожан, Е. Кальмуцька, Е. Лібанова, О. Маліновська, С. Мельник, В. Онікієнко, О. Позняк, М. Романюк, С. Чехович, Т. Царик, О. Хомора та ін.

У процесі адаптації людини до іншого культурного середовища можна розглядати дві протилежні тенденції – прагнення до консервації, самоізоляції, що іноді виявляється у формі створення відособлених етнічних утворень, і прагнення до асиміляції, аж до втрати національної самоідентичності, розчинення в іншій культурі [4]. Те й інше є порушеннями нормальної соціально-психологічної адаптації людини у світі, який змінюється й безперервно ускладнюється.

Входження людини в інше етнічне середовище, набуття нею як представником однієї нації тих чи інших форм культури іншої нації, що відбувається в процесі взаємодії, розглядається як процес акультурації. Л. Орбан-Лембрик вказує на те, що в західних дослідженнях акультурації склалися три основних теоретичних і емпіричних підходи в проведенні науково-дослідної роботи в цій сфері:

а) з урахуванням стресу та його подолання (підхід, пов'язаний із психологічними моделями стресу, застосовується для вивчення переміщення в іншу культуру та адаптації до неї);

б) з погляду культурного насліддя (головна увага приділяється соціальній психології міжкультурних контактів і процесам, що пов'язані із засвоєнням культурно-специфічних навичок, необхідних для того, щоб вижити й досягти успіху в новому оточенні);

в) з огляду на соціальну ідентифікацію (основна увага зосереджується на сприйманні себе й оточення, охоплюючи оброблення інформації про власну та інші групи) [3].

За першим підходом у дослідженнях адаптації мігрантів виявлено, що насамперед соціально-психологічна дезадаптованість особистості виражається в нездатності задовольнити власні потреби й домагання. Однією з ознак соціально-психологічної дезадаптованості особистості є переживання нею тривалих внутрішніх і зовнішніх конфліктів, для розв'язання яких вона не знаходить відповідних психічних механізмів і форм поведінки. Етнічна самосвідомість людини в чужому етнічному оточенні зазвичай перебуває у

стані затяжного стресу, а в більшості мігрантів – у стані важкого внутрішнього конфлікту: з одного боку, ці люди гостро усвідомлюють свою етнічну належність, а з другого – значною мірою втратили найважливіші для них критерії етнічної самоідентифікації (мову, культуру, традиції).

До прикладу, в соціально-психологічних дослідженнях [1; 5] одним із чинників, що сприяє більш успішній адаптації, розглядається створення мігрантських меншин – груп іммігрантів, які прибувають з метою працевлаштування. Мігрантська меншина може за певних умов перейти в діаспору. Раніше чи пізніше життя емігрантів вичерпується, і вони приходять до критичного роздоріжжя, звідки один шлях веде до асиміляції, а інший – у діаспору. Вибір шляху залежить від певних чинників, зокрема від типу суспільства, що приймає, панівних відносин між соціальними групами в ньому, а також від ментальності, особливостей національного характеру людей, які відірвалися від свого основного етнічного масиву. Можна говорити про те, що українські емігранти, потрапляючи в західні країни, де існує організована українська діаспора протягом тривалого часу, яка і має певні важелі в суспільстві, можуть використовувати канали діаспори, а отже, швидше адаптуватися до нових умов.

В. Константинов за критерій оцінки рівня соціально-психологічної адаптованості мігрантів розглядав задоволеність матеріальним становищем, житло-побутовими умовами, відносинами з батьками, друзями, місцем проживання, проведенням дозвілля, способом життя [2].

Таким чином, застосування соціально-психологічного підходу до вивчення міграцій дає змогу всебічно, глибинно досліджувати форми, шляхи й механізми соціально-психологічної адаптації трудових мігрантів та їх соціальної інтеграції з місцевим населенням, можливих наслідків цього процесу для етнічної та особистісної ідентифікації українських мігрантів.

До суб'єктивних факторів, що впливають на динаміку інтеграції й адаптації емігранта, відноситься, насамперед, психологічна структура особистості. Когнітивна організація людини, що визначає способи сприйняття, мислення,

запам'ятовування, переживання, істотно впливає на формування адаптаційних форм поведінки в умовах тієї постійної стресової ситуації, що являє собою для емігранта незнайоме суспільство з чужими для нього мовними і соціокультурними стандартами. Велике значення має сформованість мотивацій, що виявляється в бажанні інтегруватися в нове середовище; у наявності установки на засвоєння нових культурних феноменів; прагнення до подолання інформаційної ізоляції і до встановлення зв'язків з навколишнім середовищем. Важливими суб'єктивними факторами адаптації є наступні особистісні властивості:

а) високий комунікативний потенціал людини як суб'єкта спілкування;

б) наявність інтелектуально-вольового комплексу, у центрі якого навченість, критичність мислення, готовність до зміни ходу індивідуального розвитку, цілеспрямованість, наполегливість, відповідальність, дисциплінованість, самоконтроль;

в) стійкість до нервово-психічних перевантажень, саморегуляція станів у праці, високий рівень працездатності і життєздатності.

Адаптація трудових мігрантів до нових соціокультурних умов вимагає певної гнучкості, відомого відмови від ряду традиційних уявлень і норм. Успішність адаптаційного процесу залежить від сукупності внутрішніх і зовнішніх факторів.

До внутрішніх факторів можна віднести індивідуальні характеристики – особистісні та демографічні (вік, стать, освіта та ін.), обставини життєвого досвіду індивіда, так як більш гнучко і глибоко адаптуються ті, хто має певні знання та уявлення про нову середовищі до зіткнення з ній. Адаптаційну стратегію також відносять до числа внутрішніх факторів, виділяючи конформістську і неконформістську стратегії. Перша – це прояв відповідної соціальної установки, який здійснюється за допомогою різних змішаних адаптивних комплексів і проявляється в різноманітних поведінкових формах (може сприяти формуванню схильності особистості до систематичних помилок поведінки). У свою чергу неконформістська стратегія має творчий характер.

Ще одним важливим внутрішнім фактором адаптації є культурний шок, який відчуває індивід на початкових етапах адаптації. Найчастіше він має негативні наслідки, які проявляються в явищах маргіналізації, аномії, різних психопатологій і форм девіантності. Але також слід звернути увагу і на його позитивну сторону хоча б для тих індивідів, у кого початковий дискомфорт призводить до прийняття нових цінностей і моделей поведінки і, в кінцевому рахунку, важливий для саморозвитку та особистісного зростання.

До зовнішніх факторів адаптації трудових мігрантів належить толерантність з боку оточення в новому середовищі, яка напряду залежить від етнічних стереотипів і забобонів. Етностереотипи сприяють формуванню образу етнічного «ми», впливають на етнічні симпатії та антипатії, визначаючи установче поведінка в етно-контактної середовищі. В якості чинників зміни поведінки етнічної групи можуть виступати історичні, економічні, політичні, демографічні, релігійні, а також особливо загострилися останнім часом екологічні та техногенні фактори. На процес адаптації мігрантів до нового культурного середовища істотно вплив надають проблеми, з якими їм доводиться стикатися в новому іншоетнічному оточенні. До таких проблем можна віднести діяльність держави та її міграційну політику, діяльність громадських переселенських організацій, можливість працевлаштування, питання, пов'язані з пропискою та реєстрацією, роль ЗМІ та ін. Не менш важливими, але слабо освітленими в літературі залишаються проблеми, пов'язані безпосередньо з культурною та соціокультурною адаптацією, а саме: труднощі, що виникають із-за ряду відмінностей етнокультурного характеру, професійна самореалізація, психологічний дискомфорт, брак спілкування та ін.

Отже, аналіз внутрішніх і зовнішніх факторів адаптації дозволяє пояснювати характер міжетнічних відносин, що складаються у трудових мігрантів з іноетнічним оточенням. Але слід зазначити, що прогнозуючи успішність адаптації, варто пам'ятати, що жоден з факторів не є визначальний, а характеристики взаємодіючих культур і мігрантів впливають на адаптацію.

Таким чином, фактори, що впливають на динаміку соціально-психологічної адаптації мігрантів вчені поділяють на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх факторів можна віднести індивідуальні характеристики – особистісні та демографічні (вік, стать, освіта і т.д.), обставини життєвого досвіду індивіда, так як більш гнучко і глибоко адаптуються ті, хто має певні знання та уявлення про нову середовищі до зіткнення з ній. До зовнішніх факторів адаптації трудових мігрантів належить толерантність з боку оточення в новому середовищі, яка на пряму залежить від етнічних стереотипів і забобонів. На процес адаптації мігрантів до нового культурного середовища істотно впливають проблеми, з якими їм доводиться стикатися в новому іншоетнічному оточенні. До таких проблем можна віднести діяльність держави та її міграційну політику, діяльність громадських переселенських організацій, можливість працевлаштування, питання, пов'язані з пропискою та реєстрацією, роль ЗМІ та ін. Слабо освітленими в літературі залишаються проблеми, пов'язані безпосередньо з культурною та соціокультурною адаптацією, а саме: відмінності етнокультурного характеру, професійна самореалізація, психологічний дискомфорт, брак спілкування та ін.

Література:

1. Гнибіденко І. Проблеми трудової міграції в Україні та їх вирішення. *Економіка України*. 2001. № 4. С. 199.
2. Константинов В. В. Соціально-психологіческая адаптация вынужденных мигрантов в условиях диффузного или компактного проживания. *Психологический журнал*. 2005. Т. 26. № 2. С. 16–22.
3. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : підручник : у 2 кн. Київ : Академвидав, 2006. 248 с.
4. Пірен М. І. Основи етнопсихології : підручник. Київ : КВГІ, 1998. 186 с.
5. Blynova, O. Ye., Popovych, I. S., Bokshan, H. I., Tsilmak, O. M., & Zavatska, N. Ye. (2019). Social and Psychological Factors of Migration Readiness of Ukrainian Students. *Revista ESPACIOS*, Vol. 40. (№ 36). Page 4.